

ปัจจุบัน

ประมาณการว่ามีชาวบ้านที่อยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าอย่างผิดกฎหมาย ประมาณ 300,000 ครอบครัว ถึงแม้จะอยู่ในพื้นที่ป่าอย่างผิดกฎหมาย แต่หน่วยงานรัฐ ก็ไม่สามารถผลักดันคนกลุ่มนี้ออกจากป่าได้กลายเป็นปัญหาเรื้อรังเกิดการฟ้องร้องคดีความความขัดแย้งและการละเมิดสิทธิชุมชนสืบเนื่องมา

จากสาเหตุของความไม่มั่นคงด้านที่ดินของเกษตรกร ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าการสูญเสียที่ดินก่อให้เกิดผลกระทบต่อตัวเกษตรกร และสังคมโดยรวม เช่น การไร้ที่ดินทำกิน การว่างงาน ปัญหาการถูกเอาเปรียบทั้งจากค่าเช่าและค่าจ้าง เกิดความไม่เท่าเทียมกันทั้งทางเศรษฐกิจ และสังคม อันหมายถึงการขาดโอกาสในการประสบความสำเร็จในชีวิตนั่นเอง ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าความไม่มั่นคงด้านที่ดินไม่ใช่เพียงการขาดที่ทำกินเท่านั้น แต่ส่งผลต่อ “โครงสร้างของระบบเกษตรกรรม”

หากเกษตรกรรายย่อย ไม่มีความมั่นคง ?

หากเกษตรกรรายย่อยไม่มีความมั่นคง ที่ดินหลุดมือไปอยู่ในมือของนายทุนและนักเก็งกำไรที่ดิน ที่ดินซึ่งเป็นที่ดินที่การเกษตรที่เหมาะสมต่อการผลิตอาหาร จะถูกนำไปใช้ประโยชน์ทางอื่น หรือปล่อยทิ้งร้างเพื่อการเก็งกำไร หากที่ดินกระจุกตัวอยู่ในมือของผู้ถือครองที่ดินขนาดใหญ่ไม่กี่ราย ผู้ถือครองที่ดินหรือบริษัทเหล่านั้นจะกลายเป็นผู้กำหนดทิศทางการผลิตอาหารของสังคม และเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินไปตามกลไกตลาดที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่า

การถือครองที่ดินและความมั่นคงของเกษตรกรรายย่อย จึงเป็นหลักประกันต่อความมั่นคงทางอาหาร การขาดแคลนอาหาร การเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพและปริมาณอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภคของคนในสังคม

ความ(ไม่)มั่นคงในที่ดินของเกษตรกร และผลกระทบต่อโครงสร้างระบบเกษตรกรรม

1) ความไม่มั่นคงของระบบเกษตรกรรม

การสูญเสียที่ดิน คือ การสูญเสียสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์สูงสุดเกษตรกรไร้ที่ดินมีสถานะเป็นเพียงผู้เช่าเพื่อทำการผลิต โดยอาจเช่าทำกินในที่ดินของนายทุน หรืออาจต้องเช่าทำกินในที่ดินของตนเอง ทำให้เกิด “ความไม่มั่นคง” ในการประกอบอาชีพ และเกิดความรู้สึก “แปลกแยก” หรือ “รู้สึกเป็นอื่น” กับที่ดินที่ทำการผลิต เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยไม่ถนอมรักษา เนื่องจากไม่เกิดความสัมพันธ์กับการ ใช้ประโยชน์ที่ดิน นอกจากเพื่อให้เกิดประโยชน์ชั่วคราวเท่านั้น

2) ความเหลื่อมล้ำและความยากจน และความขัดแย้งทางชนชั้น ความแตกต่างในการถือครองที่ดินและขนาดการผลิตที่แตกต่างกันทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้เป็นต้นตอสำคัญของความยากจน โดยเฉพาะการไร้ที่ดินทำกินหรือมีที่ดินทำกินขนาดเล็กเป็นอุปสรรคสำคัญในการผลิตให้เกิดประสิทธิภาพและลงทุนในการผลิตภาคเกษตร นอกจากนี้การถูกเอาเปรียบด้านค่าเช่า การถูกขูดรีดค่าจ้าง ทำให้เกษตรกรอยู่ในฐานะเสียเปรียบนายทุน และกลายเป็นสาเหตุของความขัดแย้งทางชนชั้นระหว่างเกษตรกร หรือ ผู้เช่ากับนายทุนเจ้าของที่ดินชั้น

3) การไร้คุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกร

จากสภาพความสูญเสียทางเศรษฐกิจ นำไปสู่การขาดโอกาสทางสังคมทั้งโอกาสทางการศึกษา การฝึกอบรมทักษะอาชีพ การรับบริการจากรัฐ หรือ การได้รับความช่วยเหลือทางการเงินหรือการขอสินเชื่อ เนื่องจากเกษตรกรไร้ที่ดินมักถูกมองว่าเป็น “คนไม่มีหลักประกันทางสังคม” หรือ “คนไม่มีเครดิต” รวมถึงไม่มีพลังในการตั้งกลุ่มองค์กรที่เข้มแข็งเพื่อต่อรองอำนาจทางนโยบายจากรัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ อีกทั้งยังส่งผลต่อการได้รับโอกาสและการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ อันทำให้การพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรไร้ที่ดินเกิดขึ้นได้ยาก

คุณค่าของผืนดิน กับ.. ความมั่นคงทางอาหารของสังคม

“ที่ดิน”

คือฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นต้นทุนสำคัญทางสังคม ทั้งเพื่อการอยู่อาศัยเพื่อการผลิตอาหาร และ ปัจจัยอื่นๆ ในการดำรงชีพ เพื่อหล่อเลี้ยงคนในสังคม รวมถึงที่ดินยังผูกติด และยึดโยงกับการดำรงอยู่ของวิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชนเกษตร ระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพ ที่สัมพันธ์กับวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ท้องถิ่น ที่ดินจึงเป็นฐานทรัพยากรพื้นฐานสำคัญต่อสิทธิในการอยู่อาศัย และทำกินอย่างมั่นคงของเกษตรกร และประชาชนในสังคมโดยรวม

กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน
www.landactionthai.org
โทรศัพท์ 02-9533541

อาหาร ที่มีคุณภาพและปลอดภัยเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งในการดำรงอยู่และสุขภาพของประชาชน ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีจุดแข็งเรื่องอาหาร ประเทศไทยมีพื้นที่ตั้ง ลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสม อุดมสมบูรณ์ ที่สำคัญมีวิถีวัฒนธรรมการเกษตรที่ดี ที่สร้างให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ สามารถผลิตอาหารได้เหลือกินเหลือใช้หลายอย่าง อย่างไรก็ตามปัจจุบัน สังคมไทยมักหลงลืมของดีที่มีอยู่ หันไปให้ความสำคัญกับการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมระดับประเทศที่คำนึงถึงผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นหลัก

จากบทเรียนในอดีต

ความสำคัญของการพัฒนาฐานความมั่นคงทางอาหาร จะปรากฏให้เห็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น หากเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ วิกฤตความเสื่อมโทรมของทรัพยากร วิกฤตโลกร้อน และวิกฤตภัยพิบัติธรรมชาติ เมื่อเกิดภาวะวิกฤตต่าง ๆ เหล่านี้ ผลกระทบเหล่านั้นจะไม่ซ้ำเติมไปสู่ภาวะขาดแคลน ปัญหาสังคม หรือปัญหาอื่นที่รุนแรงตามมา ทั้งนี้เนื่องจากประเทศไทยมีฐานด้านเกษตรกรรมและการจัดการระบบอาหารที่เข้มแข็งระดับชุมชนรองรับเอาไว้

ความมั่นคงทางอาหาร เป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อสังคม หากแต่ปัจจุบันภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลทำให้เสถียรภาพด้านความมั่นคงทางอาหารอยู่ในสภาพที่ไม่มั่นคง ทวีความรุนแรงและน่าวิตกอย่างยิ่ง โดยเฉพาะความมั่นคงทางอาหาร ที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างการจัดการที่ดินและทรัพยากรในสังคมไทย การถือครองที่ดินที่มีการกระจุกตัวที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในมือของคนส่วนน้อย ในขณะที่เกษตรกรผู้ทำการผลิตอาหารขาดแคลนที่ดินทำกิน มีที่ดินไม่เพียงพอ หรือทำกินในที่ดินซึ่งผิดกฎหมาย รวมถึงผืนดินและฐานทรัพยากรที่กำลังประสบปัญหาความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมจากรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ไม่ยั่งยืน

ที่ดินกับความมั่นคงของเกษตรกรรายย่อยมีความเชื่อมโยงเป็นอย่างยิ่งต่อความมั่นคงทางอาหารของสังคมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ภาคเกษตรกรรมและเกษตรกรรายย่อยเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญ สำหรับป้อนจากชนบทสู่เมืองอาหารหลากหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็น ข้าว ธัญพืช ผัก ปลา และเนื้อสัตว์ ล้วนถูกผลิตขึ้นโดยเกษตรกรรายย่อยในชนบท

ที่มาของความ(ไม่)มั่นคงด้านที่ดินของเกษตรกร

1. การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของเกษตรกร จากการผลิตเพื่อยังชีพในสังคมเกษตรกรรมปรับเปลี่ยนเข้าสู่การผลิตเพื่อการค้าภายใต้วิถีทุนนิยมและอุตสาหกรรมนิยม ที่ดินถูกทำเป็นสินค้าภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์เอกชน กลายเป็นปัจจัยการผลิตที่กลุ่มทุนต้องการครอบครองเมื่อที่ดินกลายเป็นต้นทุนการผลิตที่สำคัญ ที่ดินจึงเป็นเป้าหมายของการยึดครองของกลุ่มทุน และเป็นส่วนหนึ่งของการสะสมทุน การสร้างส่วนเกินจาก ค่าเช่า หนี้สิน อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ การผันผวนของราคาสินค้าเกษตรและ รวมถึงการกดขี่ค่าจ้าง เพื่อทำให้เกษตรกรต้องถูกแยกขาดจากที่ดินของตน จนท้ายที่สุดเพื่อบีบให้เกษตรกรต้องถูกเบียดขับออกจากที่ดินเพื่อกลายเป็นแรงงานรับจ้างและสูญเสียที่ดินให้นายทุนต่อไป การผลิตแบบทุนนิยมผลักดันให้เกิดการแข่งขันในการผลิตและการขายสินค้าเกษตร การลงทุนและต้นทุนการผลิตที่เพิ่มมากขึ้น แต่ผลตอบแทนต่ำ สถานการณ์เช่นนี้นำไปสู่ภาวะหนี้สิน การล้มละลาย และการสูญเสียที่ดิน

2. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของสังคม ที่มีผลให้ราคาที่ดินสูงขึ้น การขยายตัวทางเศรษฐกิจและการลงทุน ส่งผลให้เกิดการเติบโตของธุรกิจที่ดิน เกิดการกว้านซื้อที่ดินเพื่อเป็นปัจจัยการผลิตในภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการขยายตัวสูง ในขณะที่จำนวนที่ดินมีจำกัด แต่ความต้องการเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกษตรกรมองเห็นโอกาสและเกิดความคาดหวังที่จะได้เงินจำนวนมากจากการขายที่ดิน

3. การกระจุกตัวของที่ดิน คือ การที่ที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในการครอบครองของเจ้าของที่ดินเพียงไม่กี่ราย หรือที่ดินกระจุกตัวอยู่กับคนกลุ่มน้อย ไม่ได้กระจายการถือครองไปยังคนส่วนใหญ่ แนวคิดเรื่องการกระจุกตัวของที่ดินที่ก่อให้เกิดการไร้ที่ดินขึ้นนี้ เกิดจากการพัฒนาการของระบบทุนนิยมที่เป็นตัวเชื่อมโยงสู่การสูญเสียที่ดิน เนื่องจากระบบทุนนิยมจะเปิดโอกาสให้เฉพาะชาวนารายหรือนายทุนขนาดใหญ่สามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิต ในขณะที่ชาวนาขนาดเล็กหรือเกษตรกรรายย่อยถูกเอาเปรียบ ล้มเหลวในการผลิต ตกเป็นหนี้สินและสูญเสียที่ดินในที่สุด (วิทยากร เชียงกูล, 2525)

ข้อมูลจากสำนักงานที่ดินทั่วประเทศ 399 แห่ง ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ (ประมาณ 21 ล้านคน และนิติบุคคลประมาณ 1 ล้านราย) ถือครองที่ดินขนาดเล็กคือไม่เกิน 4 ไร่ต่อรายโดยมีเงื่อนไขที่ผู้ถือครองที่ดินขนาดใหญ่มีส่วนเพียงเล็กน้อยของประชากรทั้งหมด - โดยบุคคลธรรมดา 4,613 ราย ถือครองที่ดินแปลงขนาดเกิน 100 ไร่ ในจำนวนนี้ 121 ราย ที่ถือครองที่ดิน 500-999 ไร่ และอีกเพียง 113 รายที่ถือครองที่ดินเกินกว่า 1,000 ไร่ - กลุ่มนิติบุคคล จำนวน 2,205 ราย ถือครองที่ดินตั้งแต่ 100 ไร่ขึ้นไป ในจำนวนนี้ 100 ราย ถือครองที่ดินจำนวน 500-999 ไร่ และ 42 ราย ที่ถือครองที่ดินเกินกว่า 1,000 ไร่

4. วงจรหนี้สิน การสูญเสียที่ดินของชาวนาเริ่มต้นอย่างชัดเจนในช่วงปีพ.ศ. 2460 เป็นต้นมา เนื่องจากเป็นช่วงของการเริ่มต้นระบบการจำนองที่ดิน การโอนที่ดินและการสูญเสียที่ดินไปจากการกู้หนี้ยืมสิน อันเป็นผลจากการแบกรับภาระต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้นของชาวนา ปรากฏการณ์ชาวนาไร้ที่ดิน (Landless peasant) ได้เริ่มแพร่หลายโดยเฉพาะในภาคกลาง (ศิริวัชร ศิวารมย์, 2530)

5. ภัยธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม เนื่องจากการการทำเกษตรในพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อภัยธรรมชาติสูง ส่งผลให้รายได้ของเกษตรกรมีความผันผวน เช่น การสูญเสียที่ดินของเกษตรกรในอำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตรเกิดจากการขาดแคลนน้ำติดต่อกันหลายปี (ภราดร, 2536) หรือที่พบว่าชาวนาในพื้นที่อำเภอเสนา อำเภอบางไทร และอำเภอบางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา ตัดสินใจขายที่นาเพราะเป็นพื้นที่รับน้ำหรือพื้นที่แก้มลิง อันเกิดจากการแก้ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในที่ราบลุ่มภาคกลาง

6. รัฐประกาศพื้นที่ทำกินเป็นเขตป่าอนุรักษ์ เนื่องจากแนวนโยบายและ กฎหมายของรัฐที่ผ่านมา มุ่งเน้นการจัดการที่ดินและ ทรัพยากรธรรมชาติรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้เกิดข้อจำกัดต่อสิทธิการใช้ประโยชน์ ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติของประชาชน รวมทั้งกฎหมายเดิมที่มีอยู่ มีบทบัญญัติที่หวงห้ามประชาชนไม่ให้เข้าใช้ประโยชน์ และปฏิเสธสิทธิชุมชนท้องถิ่นในการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ประชาชนจำนวนมากที่อาศัยและทำมาหากินในพื้นที่รัฐและพื้นที่ป่า แม้อยู่มาก่อนการประกาศเขตของรัฐก็ตาม กลายเป็นผู้บุกรุกป่าและพื้นที่ของรัฐโดยปริยาย

